

1. מדידת רמת הקורבנות של התלמידים ותפיסת האקלים הבית ספרי: מדידות אלו מבוססת על המחקר שנערך בשנת הלימודים תשנ"ט. כלי המחקר הם שאלונים מובנים. הבסיס לשאלונים אלו

הוא השאלונים אשר פותחו על ידי פורלונג ועמיתיו (The California School Climate and Safety Survey - CSCSS) עבור תלמידים בבתי ספר יסודיים, וגרסה אחרת עבור תלמידים בחטיבת הביניים והתיכון (Rosenblatt & Furlong, 1997). השאלון פותח במטרה להעריך את תפיסותיהם של תלמידים ביחס להיבטים שונים של אלימות בבית הספר. בנוסחו האמריקאי נבדק במספר מחקרים ונערכו לגביו בדיקות מהימנות ותקפות. השאלון מורכב ממספר תת-סולמות ומכיל כ- 100 פריטים בנושאים כגון: האקלים בבית הספר, מידת האלימות והפגיעה בתלמידים בבית הספר, אווירה של עוינות בבית הספר ומידת התמיכה החברתית. במחקר הארצי נעשה שימוש בחלק מתתי-סולמות אלו.

תרגום הסקלות לעברית וערבית: הפריטים תורגמו מאנגלית לעברית ותורגמו שוב לאנגלית (Back translation) תוך כדי קשר עם מחבר הכלים באנגלית במטרה לבדוק שהתרגום לא פגע במשמעויות המקוריות של הפריטים. תרגום הכלים לערבית נעשה מתוך השאלונים בעברית. לבדיקת התרגום וכדי להבטיח שהמשמעות תהייה דומה בכל שלושת הנוסחים נעשה דיון משותף בין חוקרים שהכירו את הנוסח באנגלית, בעברית ובערבית. יש לציין שתרגום הכלים לא היה מילולי אלא נערכו בו מספר שינויים להבהרת הפריטים ולהתאמתם למציאות הישראלית הן של החברה היהודית והן של החברה הערבית. למשל, התלמידים היהודים נשאלו לגבי מעורבותם בסכסוכים על רקע ריב בין עדות או בין עולים לוותיקים התלמידים הערבים נשאלו לגבי סכסוכים על רקע דתי או חמולות.

לכלים שבהם נעשה שימוש במחקר הנוכחי לא נערכו מחקרים שיטתיים לבחינת התוקף והמהימנות. עם זאת, החוקרים מדווחים על שורה של עדויות לתוקף של כלי המחקר. לפני ביצוע המחקר הארצי עליו מבוססת עבודה זו, נעשה שימוש בכלי המחקר במחקרים מוקדמים. הראשון שבהם נערך על ידי אסטור, חאגי יחיא, זעירא בנבנישתי ועמיתים נוספים בקרב מעל לחמשת אלפים תלמידים יהודים וערבים בכיתות ד' - יא'. המחקר הצביע על תוקף נראה גבוה, והקשרים שנמצאו בו בין הסולמות השונים נתנו תמיכה לתוקף התוכן. בעקבות המחקר נערכו שינויים קלים בניסוח מספר שאלות ובתרגום לערבית. בהמשך, נערך מחקר ארצי מקיף שעשה שימוש

בכלי המחקר. גם במחקר זה התקבלו ממצאים שהצביעו על תוקף הכלים. בין היתר, נמצא שהשכיחות היחסית של אירועי קורבנות הייתה דומה במחקרים השונים ובקבוצות נחקרים שונות. כלומר, אותם האירועים נטו להיות בשכיחות הגבוהה ביותר בקרב הקבוצות השונות (כגון היבטים של קורבנות לתוקפנות מילולית-רגשית), ואירועים אחרים נטו להיות בשכיחות נמוכה יותר (כגון פגיעות קשות, ופציעה בסכין). דפוסי ההתפלגות וההבדלים בין הקבוצות השונות (בנים לעומת בנות ויהודים לעומת ערבים) נטו להיות דומים לאלו שהתקבלו במחקרים של הראל ועמיתיו שנערכו בתקופה מקבילה (הראל ועמיתיו, 1997, 2002). בדיקות המהימנות הפנימית שנערכו לכלים בשפה העברית ובשפה הערבית הצביעו על כך שיש להם מהימנות פנימית גבוהה (ראה בהמשך). המחקר הנוכחי התבצע כגל שני של איסוף נתונים למחקר הארצי. בין שני הגלים נערכו רק שינויים קלים בנוסח מספר קטן מאוד של פריטים.

למרות בדיקות המהימנות וניסיונות החוקרים לשפר את התרגום של הכלים, לשימוש בכלים שפותחו בתרבות המערבית בקונטקסט הישראלי יתכנו השלכות על מהימנות הכלים ותוקפם. הבדיקות המצומצמות שנערכו אינן יכולות לבטל את האפשרות שהתפישות של התלמידים הישראלים בכלל ושל התלמידים הערבים בפרט שונים מאלו של התלמידים בארה"ב. יחד עם זאת, כדאי לציין שיש מסורת של מחקרים בינלאומיים המשתמשים בכלים דומים והמצביעים על יכולת ניכרת להשוואה בין תרבויות (הראל, 1997, 2002). להלן נפרט תיאור לסולמות שיעשה בהן שימוש במחקר זה, ולגבי כל אחד נציין תוכנו ומידע לגבי המהימנות הפנימית. בנספח 1 מצורף שאלון המחקר והוא כולל חלוקה לפי הכלים שנעשה בהם שימוש במחקר זה ופירוט לתתי הסולמות שבכל כלי מדידה. להלן פירוט הסולמות.

1. א. קורבנות לאלימות בבית הספר: ההגדרה האופרציונלית מבוססת על סולם שמטרתו היא לאפיין את הקורבנות של התלמיד לאלימות בבית הספר. התלמיד נשאל האם הוא חווה באופן אישי כל אחד מ- 21 סוגים שונים של אירועים אלימים במהלך החודש האחרון. למשל, "מישהו תפס ודחף אותך בכוונה" או "גנבו לך דברים אישיים או ציוד". (Rosenblatt & Furlong, 1997). התשובות לשאלות בסולם זה היו 0 = אף פעם, 1-2 = פעם או פעמיים, 3 = שלוש פעמים או יותר. בסקר הארצי סולם זה כלל 24 שאלות. 20 מתוכם מהסולם של פורלונג ורוזנבלאט והשאר שאלות שהוסיפו החוקרים (במחקר זה השתמשנו ב- 22 שאלות). המהימנות הפנימית של סולם זה עבור כל המדגם (יהודים וערבים) הייתה 0.92 (המהימנות הפנימית של הנוסח בעברית ושל הנוסח בערבית הייתה אף היא 0.92). במחקר הנוכחי חושב לתלמיד ציון כולל של קורבנות שהוא ממוצע

כל הפריטים, ובנוסף נבנו 5 מדדי קורבנות שהם ממוצע הפריטים השייכים לכל אחד מהמדדים (בסוגריים נציין את ממוצע המהימנות הפנימית של כל מדד כפי שחושבו במחקר זה ואת המהימנות של הנוסח בעברית ושל הנוסח בערבית בהתאמה):

פגיעה פיזית חמורה (0.81 ; 0.81 ; 0.82): מכיל 6 התנהגויות המתייחסות לאלימות קשה, למשל כזו שחייבה טיפול רפואי, 'מכות רצח', חיתוך במכשיר חד.

איומים (0.77 ; 0.76 ; 0.78): מכיל 8 התנהגויות המתייחסות לסוגים שונים של איום, למשל איומים בסכין, איומים על ידי חברי כנופיה.

פגיעה פיזית מתונה (0.74 ; 0.77 ; 0.70): מכיל 3 התנהגויות המתייחסות לאלימות פיזית אחרת, כגון בעיטה ואגרוף, השתתפות ב'מכות'.

פגיעה מילולית-רגשית (0.62 ; 0.63 ; 0.70): מכיל 3 התנהגויות המתייחסות לאלימות מילולית, כגון קללות, עלבונות וכמו גם איומים מילוליים.

פגיעה ברכוש (0.58 ; 0.59 ; 0.56): מכיל 2 התנהגויות המתייחסות לגניבה או השחתה של רכוש התלמיד על ידי תלמידים אחרים. פירוט השאלות בכל אחד מהממדים מופיע בנספח 1.

1. ב. אקלים בית הספר: סולם זה מכיל פריטים המתייחסים לתפיסת התלמיד את אקלים בית הספר. התלמידים מתבקשים לציין עד כמה הם מסכימים שההיגדים מתארים את בית ספרם על סולם ליקרט בן 4 דרגות (1= מאוד לא מסכים ועד 4= מאוד מסכים). בסקר הארצי סולם זה כלל 20 שאלות, 13 מתוך הסולם של פורלונג ורוזנבלאט ו-7 נוספות בכל התחומים שסולם זה כולל. המחקר הנוכחי התמקד בשלושה ממדים (בסוגריים נציין את ממוצע המהימנות הפנימית של כל מדד כפי שחושבו במחקר זה ואת המהימנות של הנוסח בעברית ושל הנוסח בערבית בהתאמה):

מדיניות בית הספר בנושא אלימות (0.87 ; 0.86 ; 0.78) מכיל 10 פריטים המתייחסים לחוקים ולכללים בנושא האלימות בבית הספר, בהירות החוקים, הגינותם ועוד. כגון: החוקים והכללים בבית הספר שלנו הוגנים.

תמיכת המורים בתלמידים (0.86 ; 0.86 ; 0.89) מכיל 6 פריטים המתייחסים לאופי היחסים בין המורים לתלמידים. כגון: המורים שלי הם הוגנים.

שיתוף התלמידים בקבלת החלטות (0.63 ; 0.59 ; 0.68) מכיל 4 פריטים המתייחסים לשיתוף התלמידים בהחלטות חשובות, היחס כלפי נציגי התלמידים ועוד. כגון: התלמידים ממלאים תפקיד חשוב בטיפול בבעיות אלימות. פירוט השאלות בכל אחד מהממדים מופיע בנספח 1.

2. מאפייני בית הספר : נתונים אלו התקבלו ממשרד החינוך, המדדים שבהם השתמשנו לאפיין את בתי הספר הם :

גודל בית-הספר : סך הכל מספר התלמידים בבית-הספר.

צפיפות בכיתות: מספר ממוצע של תלמידים בכיתה המחושב כחס בין סך כל מספר התלמידים בבית-הספר לבין מספר הכיתות בבית-הספר.
שלב חינוך: האם בית הספר הוא חטיבת ביניים (כיתות ז' - ט') או חטיבה עליונה (כיתות י' ו-י"א).

3. מאפייני משפחות התלמידים : נתונים אלו התקבלו ממשרד החינוך, המדדים שבהם השתמשנו לאפיין את משפחות התלמידים בבית הספר הם :
מדד עוני: שיעור ההורים בבית-הספר שהכנסתם נמוכה מקו העוני (שהוא מחצית מהמשכורת החציונית במשק).

מדד השכלה נמוכה : שיעור ההורים בבית-הספר שהשכלתם נמוכה (נמוכה משמונה שנות לימוד במגזר הערבי ומתשע שנות לימוד במגזר היהודי).

מדד משפחות גדולות: שיעור משפחות התלמידים בבית-הספר שלהם משפחה גדולה (חמישה ילדים ויותר במגזר היהודי ושישה או יותר במגזר הערבי).

עשירון במדד הטיפוח: ציון של מדד הטיפוח המחושב על ידי משרד החינוך. זהו ציון המחושב על סמך פרמטרים המצביעים על אוכלוסיית הורים חלשה יותר מבחינת משאביה (ולכן זקוקה לטיפוח). הציון נע בין 1 = אוכלוסיית ההורים הפחות נזקקת לטיפוח ל- 10 = אוכלוסיית ההורים הנזקקת ביותר לטיפוח. יש לציין שדרך החישוב של מדד זה שונה במגזר היהודי לעומת המגזר הערבי.

4. מאפייני סביבת בית הספר : במחקר הנוכחי נעשה שימוש בחלק מהמשתנים שהתקבלו ממפקד האוכלוסין והדיוור לשנת 1995, ונתונים שהתקבלו ממשטרת ישראל שתיארו את מצב הפשיעה בשנת 1998.

הרכב האוכלוסייה לפי לאום : אחוז התושבים הערבים והתושבים היהודים מסך כל האוכלוסייה. בנייתוח הנתונים נתייחס לאחוז התושבים מאחת הקבוצות (אחוז היהודים) שמאפשר השוואה בין שתי הקבוצות.